

REALIZACIJA MATIČNIH FUNKCIJA U UNIVERZITETSKOJ BIBLIOTECI “SVETOZAR MARKOVIĆ” U BEOGRADU

Vera Petrović, dr.*
petrovic@unilib.rs

Marija Bulatović, MA*
bulatovic@unilib.rs

* Univerzitet u Beogradu, Univerzitetska biblioteka “Svetozar Marković”, Beograd, Srbija
University Belgrade, University library “Svetozar Marković”, Belgrade, Serbia

Sažetak

U radu je dat istorijski pregled formiranja matičnih funkcija i značaj Univerzitetske biblioteke “Svetozar Marković” u njihovoj realizaciji. Njen zadatak je da prati i proučava stanje, potrebe i uslove razvoja biblioteka i predlaže mere za unapređenje bibliotečke delatnosti, da se stara o usavršavanju kadrova, da učestvuje u sveukupnom razvoju bibliotečko-informacione delatnosti u Republici Srbiji, da učestvuje u izgradnji jedinstvene nacionalne mreže biblioteka, da ažurno vodi registar biblioteka za područje matičnih biblioteka i drugih evaluacionih evidencija.

Ključne reči: Univerzitetska biblioteka “Svetozar Marković”, Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti, matične funkcije

Uvod

Temelji Univerzitetske biblioteke “Svetozar Marković” u Beogradu postavljeni su u 19. veku. Kao samostalna ustanova zvanično je otvorena za korisnike na dan Ćirila i Metodija 24. maja 1926. godine, sa fondom od oko 30.000 knjiga. Jedna je od najstarijih i najvećih naučnih biblioteka u Srbiji. Prva je srpska biblioteka za koju je namenski podignuta zgrada.

Beogradski Univerzitet je osnovao Biblioteku sa zadatkom da mu bude stručna podrška u naučno-istraživačkom i nastavnom radu. Fond biblioteke je popunjavan planski i sistematski, opštim i fundamentalnim delima iz svih naučnih oblasti, putem poklona, razmene, kupovine i obaveznog primerka.

Univerzitetska biblioteka kao institucija od posebnog društvenog interesa, kao deo Univerziteta i visokog školstva svoje zadatke je usklađivala sa nastavnim i istraživačkim programima i zadacima Univerziteta, mada nije uvek mogla u potpunosti da prati ekspanziju razvoja Univerziteta u celini. Univerzitetska biblioteka je sastavni deo obrazovnog procesa i kao takva deo Univerziteta. Odlukom Skupštine Beogradskog univerziteta 1987. godine, Univerzitetska biblioteka je određena kao centar za naučne i stručne informacije u sistemu Univerziteta.

Učesnik je projektnog tima za izradu naučno-tehničkih informacija SR Srbije. Univerzitetska biblioteka je jedno od 9 čvorišta bibliotečko-informacionog sistema Jugoslavije. Automatizacija poslovanja Biblioteke započela je 1988. godine, a samim tim i njeno uključivanje u Sistem naučno-tehnoloških informacija Jugoslavije. Formiran je elektronski katalog, koji je online dostupan 24 sata dnevno. Iste godine je uspostavljena i prva terminalska veza preko modema sa inostranim informacionim izvorima. Prva optička računarska mreža je uspostavljena 1991. godine u zemlji, a 1996. godine je Računski centar Univerziteta u Beogradu, za potrebe Akademске mreže, ostvario prvu vezu sa svetskim internetom.

Univerzitetska biblioteka “Svetozar Marković” realizuje matične funkcije na teritoriji Republike Srbije za univerzitetske biblioteke (4), visokoškolske biblioteke (132) i biblioteke naučnoistraživačkih instituta i ustanova (81), na teritoriji: Grada Beograda i područjima Mačvanskog, Kolubarskog, Podunavskog, Braničevskog, Šumadijskog, Pomoravskog, Borskog, Zaječarskog, Zlatiborskog, Moravičkog, Raškog, Rasinskog, Nišavskog, Topličkog, Pirotskog, Jablaničkog i Pčinjskog okruga.

Rad i razvoj Univerzitetske biblioteke je zakonski regulisan: Zakonom o bibliotečko-informacionoj delatnosti; Zakonom o univerzitetu; Zakonom o

kulturnim dobrima; Zakonom o visokom obrazovanju; Zakonom o naučnoistraživačkoj delatnosti; Zakonom o izdavanju publikacija; Zakonom o javnim službama i odgovarajućim podzakonskim aktima.

Matične funkcije

Univerzitetska biblioteka je 1974. godine na osnovu Statuta Beogradskog univerziteta postala matična za sve biblioteke Univerziteta. Od svih matičnih funkcija navedenih u Zakonu u bibliotekama, Univerzitetska biblioteka je do tada jedina vodila Centralni katalog biblioteka Univerziteta u Beogradu. Na uspostavljanju matičnih funkcija bilo je angažovano stručno osoblje u 50 biblioteka radi uspostavljanja uspešne saradnje. Odeljenje za unapređenje delatnosti biblioteka Univerziteta u Beogradu osnovano je 1975. godine i zadatak mu je da prati i proučava stanje, potrebe i uslove razvoja biblioteka i predlaže mere za unapređenje bibliotečke delatnosti, da utiče na sprovođenje jedinstvenog načina obrade bibliotečkog materijala, da se stara o usavršavanju kadrova, da vodi Centralni katalog bibliotečkog materijala biblioteka Univerziteta u Beogradu, kao i da saraduje i učestvuje u radu Zajednice biblioteka Univerziteta u Beogradu.

Na poslovima matičnosti je 80-tih godina bilo angažovano 6 bibliotečkih radnika, a u 21. vek se ušlo sa 3 bibliotekara, koja su obavljala matične funkcije po *Zakonu o bibliotečkoj delatnosti* iz 1994. godine i dalje obavljaju matične funkcije u istom broju po *Zakonu o bibliotečko-informacionoj delatnosti* koji je u primeni od januara 2012. godine.

Istorijski posmatrano opšti interesi u bibliotečkoj delatnosti, uslovi i način obavljanja te delatnosti su utvrđene *Zakonom o bibliotečkoj delatnosti* (1994).¹ Ustavom Republike Srbije je utvrđeno da Republika uređuje i obezbeđuje sistem u oblasti kulture, a samim tim i u bibliotekarstvu, ko sve može obavljati bibliotečku delatnost i šta ona obuhvata. Univerzitetska biblioteka "Svetožar Marković" je obavljajući svoje matične funkcije rešavala pitanja vezana za položaj, organizaciju i rad biblioteka Univerziteta, kao i položaj i stručno usavršavanje bibliotečkih radnika u njima.

U godišnjem izveštaju Biblioteke za 1975. godinu piše: "U cilju unapređenja bibliotečke delatnosti na Univerzitetu u Beogradu, Univerzitetska biblioteka je osnovala Odeljenje za unapređenje delatnosti biblioteka na Univerzitetu. Njegov je zadatak da vodi i razvija Centralni katalog Univerzitetske biblioteke, u koji se slivaju kataloški listići biblioteka na Univerzitetu, kao i da pomaže unapređenje bibliotečke delatnosti na Univerzitetu. Nastavila je sa

prikupljanjem kataloških listića za Centralni katalog, posećivane su biblioteke i praćen njihov rad, a i održavani su sastanci sa bibliotečkim radnicima na Univerzitetu." (Univerzitetska biblioteka "Svetožar Marković" 1976, 11)

Za razvoj matičnih funkcija, značajna je 1976. godina zbog organizovanih stručnih seminara i konsultacija te sistematskog prikupljanja listića za Centralni katalog. Prvi put je organizovano vođena akcija za udruživanje sredstava za nabavku publikacije *Science Citation Index*, izvršena je anketa broja citiranih časopisa u publikaciji *Science Citation Index*, prema broju naslova časopisa u bibliotekama Beogradskog univerziteta. Pripreman je naučni skup "Mesto i uloga biblioteka u reformi Univerziteta". (Univerzitetska biblioteka "Svetožar Marković" 1977, 12–13)

Sprovedena je i obrađena anketa u bibliotekama Beogradskog univerziteta i Univerziteta umetnosti. Pripremljen je program za održavanje seminara o inventarisanju publikacija, kao i predlog jedinstvenog inventarskog lista za sve biblioteke Univerziteta. U cilju unapređenja bibliotečke delatnosti organizovano je pet stručnih predavanja. (Univerzitetska biblioteka "Svetožar Marković" 1978, 36–37)

Hronološki posmatrano, tokom 1978. godine izrađen je, u saradnji sa radnim grupama i komisijama Izvršnog odbora Zajednice biblioteka Univerziteta u Beogradu, Pravilnik o radu visokoškolskih biblioteka. Međutim, javila se potreba izrade i dopune osam podzakonskih akata o specifičnostima visokoškolskih biblioteka i sastavljanja obrazloženja koja se odnose na dopune. U toku 1978. godine, radilo se na čvršćem povezivanju biblioteka kao i angažovanja većeg broja bibliotečkih radnika na stvaranju jedinstvenog bibliotečko-informativnog sistema. (Univerzitetska biblioteka "Svetožar Marković" 1979, 22–23)

Na osnovu Zakona o bibliotečkoj delatnosti Srbije, od novembra 1977. godine Univerzitetska biblioteka je proširila funkcije matičnosti na sve visokoškolske biblioteke u Centralnoj Srbiji. Radna grupa sastavljena od nastavnika univerziteta i bibliotečkih radnika izradila je Nacrt poslovnika o radu visokoškolske biblioteke: Deo I Bibliotečko poslovanje (Obrada fonda, formiranje kataloga); Deo II Korišćenje fondova.

U okviru Studije o korišćenju naučnih informacija u visokoškolskim bibliotekama, a na osnovu sredstava dobijenih od Zajednice nauke u 1979. godini, obavljani su sledeći poslovi: razgovaralo se sa sociolozima koji se bave istraživanjima pojedinih kategorija stanovništva; vršeno je sistematsko prikupljanje literature na našim i stranim jezicima; uspostavljene su veze sa ustanovama u inostranstvu koje se bave istraživanjima u istoj oblasti; vršeno je teorijsko proučavanje problema; prema knjizi upisa korisnika

1 Zakon o bibliotečkoj delatnosti. *Службени гласник РС*, бр. 34/94; Barać 1995.

Univerzitetske biblioteke izvršena je kategorizacija korisnika (desetogodišnji period 1967–1977), i to prema profilu studija i profesionalnoj strukturi. Urađeno je obrazloženje za depozitni prostor u koji bi biblioteka Univerziteta u Beogradu smestila fondove koji se koriste sa smanjenim intenzitetom.

Na osnovu anketa sprovedenih prethodnih godina, prikupljenih i dopunjenih podataka o bibliotekama i bibliotečkim radnicima – kadrovskom potencijalu i potrebama, urađeni su pregledi stanja u smislu veličine i sastava fondova, načina evidentiranja, obrade, otkrivanja i korišćenja fondova, statusnog položaja, kao i materijalno-finansijskih pitanja visokoškolskih biblioteka u Srbiji. Isto tako, urađena je uporedna studija o brojnem stanju kadrova i kadrovskim potrebama prema Standardima. Uz sva ova istraživanja izrađeni su i tabelarni prikazi. Izvršena je obrada podataka za sledeće grupe biblioteka: tehničke fakultete, bio-medicinske fakultete, bio-tehničke fakultete, fakultete društvenih nauka, filološki fakultet, filozofski fakultet i Univerzitet umetnosti.

Vršena su istraživanja o stvaranju mreže biblioteka na Univerzitetu, o načinu obrade, problemima sa kojima se susreću korisnici, vođenju statistika u bibliotekama visokih škola, kao i o novinama u standardizaciji koja se primenjuje za visokoškolske biblioteke. U okviru obavljanja matične delatnosti i davanja instrukcija posećivane su biblioteke, a davana su stručna uputstva o radu i bibliotečkim radnicima van okvira visokog školstva. Izrađeno je obrazloženje za Pravilnik o sticanju viših zvanja u bibliotečkoj struci.

Rad na *Centralnom katalogu biblioteka Univerziteta u Beogradu* inteziviran je u smislu sagledavanja ovog kataloga kao realne osnove i polazišta za stvaranje jedinstvenog informacionog sistema za oblast visokog školstva. U tom smislu pristupilo se redakciji kataloga, kao i ujednačavanju jednog broja već uloženi katalogskih listića internacionalnog formata. (Univerzitetska biblioteka “Svetozar Marković” 1980, 37–39)

Univerzitetska biblioteka “Svetozar Marković”, kao matična biblioteka visokoškolskim bibliotekama u centralnoj Srbiji, radila je permanentno na unapređenju i razvoju bibliotečko-informacionog sistema. Zahvaljujući MBS (Mreža biblioteka Srbije) bazi podataka u koju se unose podaci dobijeni iz anketa poslatih matičnim bibliotekama svake godine, rade se statistički podaci o svim tipovima biblioteka. Univerzitetska biblioteka “Svetozar Marković” od 1997. godine sprovodi anketu među visokoškolskim bibliotekama. (Matutinović 2005, 3) Anketa sadrži 15. grupa pitanja, raspoređenih na sedam strana, koje svake godine popunjavaju rukovodioci biblioteka. Podaci su: adresa i podaci za adresar; podaci o fakultetu / ustanovi u čijem se sastavu nalazi bibli-

oteka; bibliotečki prostor; bibliotečka oprema; računarska oprema; komunikaciona oprema; fondovi biblioteke; smeštaj i pristup fondu; vrste inventara i kataloga; korisnici biblioteke; korišćenje bibliotečke građe i usluga; finansiranje i organizacija rada; bibliotečki kadar; bibliotečki radnici i podaci o pojedinačnom radniku.

*Zakonom o bibliotečkoj delatnosti*² iz 1994. godine je utvrđen opšti interes u bibliotečkoj delatnosti, uslovi i način obavljanja te delatnosti. U članu 26, matične funkcije u bibliotečkoj delatnosti pobrojane taksativno su: vođenje registra biblioteka; vođenje kataloga bibliotečke građe; pružanje stručne pomoći bibliotekama; nadzor nad stručnim radom biblioteka; staranje o usavršavanju kadrova za obavljanje bibliotečke delatnosti; praćenje i proučavanje stanja, potreba i uslova rada u bibliotečkoj delatnosti; predlaganje mera za unapređenje bibliotečke delatnosti i njihovo sprovođenje. Kako bi bibliotekari matične službe mogli efikasno i kvalitetno da obavljaju ovu zakonsku delatnost, pojedine zakonske odredbe su detaljnije regulisane odgovarajućim pravilnicima, što je predstavljalo veliki napredak.

Upis u registar ima konstitutivni karakter za obavljanje bibliotečke delatnosti, a regulisan je “Pravilnikom o sadržini i načinu vođenja registra biblioteka” (Službeni glasnik RS, 63/94).

Vođenje kataloga bibliotečke građe regulisano je “Pravilnikom o evidenciji bibliotečke građe” (Službeni glasnik RS, 7/95). Ovim pravilnikom su propisani podaci koji se unose u knjigu inventara, kataloge i način njihovog vođenja, kao i način vođenja centralnog kataloga bibliotečke građe.

Pružanje stručne pomoći bibliotekama podrazumeva permanentno praćenje rada u svim bibliotekama kojima je po zakonu Univerzitetska biblioteka “Svetozar Marković” matična.

Nadzor nad stručnim radom biblioteka vrši se prema “Pravilniku o nadzoru nad stručnim radom biblioteka” (Službeni glasnik RS, 63/94). Ovim pravilnikom je uređen način vršenja nadzora, kao bitne komponente matične funkcije.

Staranje o usavršavanju kadrova za obavljanje bibliotečke delatnosti podrazumeva organizovanu brigu o stručnom obrazovanju i stručnom usavršavanju bibliotečkog kadra.

Praćenje i proučavanje stanja, potreba i uslova rada u bibliotečkoj delatnosti se sprovodi kao zadatak matične funkcije, a u zavisnosti od stanja i potreba u biblioteci, preporučuje i predlaže određene mere, što je sledeća zakonska obaveza.

Predlaganje mera za unapređenje bibliotečke delatnosti i njihovo sprovođenje podrazumeva, posle uvida u stručni rad biblioteka, organizovanje

2 *Службени гласник РС*, бр. 34/94.

odgovarajućih stručnih konsultacija, radionica, seminara, okruglih stolova, a sve u cilju poboljšanja bibliotečke delatnosti.

U članu 10. Statuta Univerzitetske biblioteke iz 2003. godine navedeni su poslovi koje Biblioteka obavlja u okviru matične delatnosti. Biblioteka:

1. prati i proučava stanje, potrebe i uslove rada u bibliotečkoj delatnosti i predlaže mere za njihovo unapređenje,
2. pruža stručnu pomoć u obavljanju bibliotečke delatnosti,
3. održava bazu podataka o organizacijama koje obavljaju bibliotečku delatnost,
4. organizuje stalno stručno usavršavanje kadrova za obavljanje bibliotečkih delatnosti,
5. koordinira nabavku publikacija na Univerzitetu u Beogradu,
6. vodi centralni, odnosno uzajamni katalog i bazu podataka o fondovima visokoškolskih biblioteka u Srbiji,
7. vrši nadzor nad stručnim radom organizacija koje obavljaju bibliotečku delatnost,
8. koordinira rad i obavlja stručne poslove biblioteka za koje je matična,
9. učestvuje u uređivanju i distribuciji časopisa Infoteka.³

Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti donet 2011. godine doneo je promene u skladu sa procesom primene Bolonjske deklaracije. Vršenje matičnih funkcija u bibliotečkoj delatnosti u Republici Srbiji određeno je članom 22, stav 1.

Članom 22, stav 2, istog zakona definisane su matične funkcije u bibliotečkoj delatnosti, a one su:

1. učešće u sveukupnom razvoju bibliotečko-informacione delatnosti u Republici Srbiji;
2. učešće u izgradnji jedinstvene nacionalne mreže biblioteka;
3. učešće u izgradnji jedinstvenog nacionalnog bibliografsko-informacionog sistema;
4. vođenje registara biblioteka za područje matičnih biblioteka i drugih evaluacionih evidencija;
5. pružanje stručne pomoći i instruktorski rad sa zaposlenima u bibliotekama;
6. nadzor nad stručnim radom biblioteka;
7. staranje o stalnom stručnom usavršavanju bibliotečko-informacionih stručnjaka;
8. praćenje stanja i proučavanje potreba i uslova rada u bibliotekama;
9. predlaganje mera za unapređenje rada i razvoj biblioteka;

10. učešće u izradi predloga dugoročne strategije razvoja biblioteka, kratkoročnih programa i projekata. (Službeni glasnik, 2011)⁴

Zaključak

Matična delatnost u visokoškolskim bibliotekama centralne Srbije, koju sprovodi Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković" iz Beograda menjala se i prilagođavala zakonskim regulativama, što i danas čini, a u skladu sa promenama koje donosi proces primene Bolonjske deklaracije. Podaci sakupljeni vršenjem matične delatnosti i kadrovi sa velikim iskustvom u njenom obavljanju služe kao polazna osnova za izgradnju jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema. Zakonska regulativa je omogućila permanentno obrazovanje bibliotekara; pored stručnih ispita, ECDL i odgovarajućih kurseva za unos i pretraživanje elektronskih resursa, tu je i veliki broj akreditovanih kurseva koji prate savremene tokove u bibliotečko-informacionoj delatnosti.

Permanentno se radi na obrazovanju korisnika, dostupna je služba informacija 24 sata, ekipe stručnjaka su angažovane na digitalizaciji posebnih fondova i zbirki, na zavidnom nivou je saradnja univerzitetskih, visokoškolskih, specijalnih, nacionalnih i institutskih biblioteka u zemlji i inostranstvu, a sve u skladu sa zahtevima informatičkog doba. Bibliotekari svih matičnih biblioteka, a ovde smo govorili o bibliotekarima Univerzitetske biblioteke "Svetozar Marković", svakodnevno uspešno odgovaraju na postavljene zahteve. Inicijativa za zakonske promene se nastavlja, jer se bibliotekarstvo permanentno razvija prateći informaciono-tehnološke promene, te ih stoga i zakon mora regulisati, a matične biblioteke sa svojim stručnim kadrom u tom lancu čine neophodnu kariku.

³ <http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/strana/70/statut>

Literatura

- Barać, Dragan. 1995. *Komentar zakona o bibliotečkoj delatnosti sa pratećim propisima*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
- Filipi-Matutinović, Stela. 2005. "Vrednovanje rada biblioteka i procena uspešnosti njihovog poslovanja: pregled literature i pregled mogućih pokazatelja za biblioteke u Srbiji" *Infoteka* 6(1/2): 3–32.
- Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković". 1976. *Izveštaj o radu u 1975. godini*. Beograd.
- Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković". 1977. *Izveštaj o radu u 1976. godini*. Beograd.
- Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković". 1978. *Izveštaj o radu u 1977. godini*. Beograd.
- Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković". 1979. *Izveštaj o radu u 1978. godini*. Beograd.
- Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković". 1980. *Izveštaj o radu u 1979. godini*. Beograd.
- Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković" u Beogradu. 2003. *Statut*. ubsm.bg.ac.rs/latinica/strana/70/statut. Datum pristupa: 1. 11. 2019.
- Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti, *Službeni glasnik RS*, br. 52/11.

REALIZATION DEVELOPMENT AND SUPERVISION AT THE UNIVERSITY LIBRARY "SVETOZAR MARKOVIĆ" IN BELGRADE

Abstract

The paper gives a historical overview of the Department for development of the library system and the importance of the University Library "Svetozar Marković" in their realization. The task is to monitor and study the situation, needs and requirements of the development libraries and propose measures for improving library activity, to take care of staff training, to participate in the overall development of library and information activities in the Republic of Serbia, to participate in the construction of a single national network of libraries, to keep up-to-date a register of libraries for the area of home libraries and other evaluation records.

Keywords: University library "Svetozar Marković", Law on Librarianship, development of the library system